näit., erinevaid territoriaalseid vöötmeid ärila ümber *(loop, residential zone* jne.) ja rahvastiku nihkumist ühest geomeetrilisest paigast teise. Kuid ta ei saa haarata sotsiaalsete gruppide kõiki „vöötmeid", mis on hajutatud ja mitte lokaliseeritud täpsal geomeetrilisel territooriumil (näit. *Masonic society);* ta ei saa haarata kõiki mitte-territoriaalseid liikumisi sotsiaalses ruumis; ta on abitu ühiskonnas toimuva vertikaalse tsirkulatsiooni suhtes jne. Suurem osa sotsiaalseid nähtusi kuulub sellesse tüüpi ega ole reflekteeritud geomeetrilisel territooriumil. Sellest järgnevadki ökoloogilise käsitelu piiratud võimalused sotsiaalsete nähtuste uurimisel. Talle omastes piirides on ta kasulik ja teretulnud" [34, lk. lk. 9—10].

Äsjatoodud seisukohaga võib üldjoonis nõustuda, ent ta vajab siiski teatavat täiendamist. „Geomeetrilisel territooriumil", meie nimetaksime seda pigemini geograafiliseks ümbruseks, s. t. paigastikel ja paikkondadel koos nende geomeetriliste omadustega on kindel tähendus sotsiaalsete nähtuste mitte vähetähtsa taustana, mis sageli kaudselt, eriti rahvastiku ja ümbruse majanduslike suhete kaudu, avaldab sügavaleküündivat, kuigi mitte ainuüksi otsustavat mõju. Oleme kaugel kaldumast geograafilisse determinismi, kuid püsime kindlal seisukohal, et geograafilise territooriumi resp. geograafilise ümbruse mõjuavaldusi ei tule alahinnata ega hüljata sotsiaalsete nähtuste konkreetsel uurimisel [1]). Sedasama tuleb möönda ka sotsiaalse mobiliteedi uurimise suhtes, eestkätt selle rõhtsas aspektis ja olenevuses geograafilisest ruumist. Rahvastiku nihkumused, hõrenemised, tihenemised ja kuhjumised, linlike agglomeratsioonide teke, progress, stagnatsioon ja regress geograafilises ruumis ja nende kujunemisel toimunud ning toimuvad horisontaalsed ränded on sedavõrd hoomatavad, et neist ei saa kuidagi mööduda ilma lähema uurimiseta „geograafilise territooriumi" suhtes. Seda enam, et horisontaalne ja vertikaalne sotsiaalne tsirkulatsioon on üksteisega sageli mõnevõrra seotud.

Kui mõnelt poolt ökoloogilist käsitelu peetakse liig empiiriliseks ja nähakse selles „saltot naiivsesse realismi", siis ei saa me paraku, nagu Pintschovius'ki [27, lk. lk. 202 jj.], jagada liialdatud kahtlusi plaanika empirismi suhtes. On kaheldamatult liialdus, nagu Spann seda teeb, näha erilist hädaohtu selles, kui ühiskondlikke nähtusi vaadeldakse puhtväliselt piiriteldavate antud tõsiasjadena, „just nagu aistitavaid esemeid, olgu nagu ränikive, mida võib haarata, või nagu kuuvarjutusi, mida saab

1) Teatavas ulatuses oleme seda püüdnud tõestada Eesti näidete varal, nimelt Eesti elamisruumi ja rahvastiku interrelatsioonide uurimise abil [18—20].

Tartu VI, lk. 243